

INSTITUCIONALNI KVALITET I EKONOMSKI RAST U EVROPSKOJ UNIJI I ZEMLJAMA ZAPADNOG BALKANA

Prof. dr Danijela Despotović*

Prof. dr Petar Veselinović**

Saša Stevanović***

Rezime: Kvalitet institucija predstavlja ključni faktor ekonomskog rasta i evropskih integracija. Ovaj rad empirijski analizira uticaj institucionalnog kvaliteta na ekonomski rast u državama Evropske unije i zemljama Zapadnog Balkana u periodu od 1996 do 2023. godine, koristeći podatke iz baze Worldwide Governance Indicators (WGI) Svetske banke. Analiza obuhvata 27 članica EU, uključujući zemlje koje su se priključile tokom proširenja 2004, 2007. i 2013. godine, kao i Veliku Britaniju, koja je napustila EU 2020. godine. Takođe, u istraživanje su uključene i države Zapadnog Balkana – Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Severna Makedonija i Srbija – koje se nalaze u različitim fazama procesa evropskih integracija. Metodološki okvir istraživanja zasnovan je na linearnoj i eksponencijalnoj regresionoj analizi, kojom se ispituje međuzavisnost između institucionalnih faktora i rasta BDP-a po glavi stanovnika. Rezultati pokazuju da poboljšanje institucionalnog kvaliteta značajno doprinosi ekonomskom rastu, pri čemu je efekat najizraženiji u državama koje su sprovele intenzivne institucionalne reforme u okviru priprema za članstvo u EU. Iako je pozitivan uticaj institucionalnog kvaliteta prisutan i u najrazvijenijim članicama EU, on je posebno snažan u zemljama koje su se pridružile nakon 2004. godine. Najveći potencijal za ekonomski rast kroz unapređenje institucionalnog kvaliteta identifikovan je u državama Zapadnog Balkana, gde reforme i dalje igraju ključnu ulogu u procesu evropskih integracija.

Ključne reči: institucionalni kvalitet, ekonomski rast, Evropska unija, proširenje EU, zemlje kandidati, Zapadni Balkan.

Uvod

Evropska unija je početkom XXI veka formulisala naziv regiona Zapadnog Balkana, kako bi označila grupu balkanskih zemalja koje nisu članice Evropske unije, ali nastoje da postanu članice. U tom smislu, ovaj region sačinjavaju zemlje bivše SFRJ (bez Slovenije) i Albanija. Zemlje Zapadnog Balkana karakteriše nedovoljna razvijenost privrede i institucija, izvesno kašnjenje u sprovođenju reformskih procesa, ratni sukobi iz devedesetih godina XX veka na prostorima bivše Jugoslavije i nesređena osnovna pitanja u pogledu teritorije, granica i unutrašnjeg uređenja.

Imajući u vidu navedena ograničenja, ne čudi činjenica da je primena gotovo istovetnih mera prelaska na tržišnu privredu kao u zemljama Centralne Evrope, imala znatno manje izgleda za uspeh. Zanimljivo je pomenutih ograničenja je rezultat uverenja da će brza izgradnja tržišta rešiti sve nasleđene probleme i obezbediti dugoročno održiv rast i razvoj ovih zemalja.

* Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu, ORCID iD 0000-0001-5336-1801, danijela.despotovic@uni.kg.ac.rs

** Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu, ORCID iD 0000-0002-2765-1730, pveselinovic@kg.ac.rs

*** Ministarstvo finansija Vlade Republike Srbije, stevanovics@gmail.com

Međutim, ovakav pristup tranziciji samo je produbio postojeće strukturne neravnoteže i povećao gap u nivou razvijenosti između zemalja Zapadnog Balkana i ostalih zemalja Centralne i Istočne Evrope.

Iako su nakon 2000. godine reformski procesi u ovim zemljama intenzivirani, one još uvek značajno zaostaju u institucionalnom i ekonomskom pogledu za svojim bliskim susedima, a ta razlika je još izraženija ukoliko se posmatraju ostale zemlje Centralne i Istočne Evrope i Baltičke zemlje. Osim pomenutih političkih faktora, na stepen razvoja i uređenje poslovnog okruženja u ovim zemljama u velikoj meri je uticao i odnos Evropske unije prema njima. Politika Evropske unije prema Zapadnom Balkanu je bila znatno drugačija nego ona koja je primenjena u ostalim zemljama Centralne i Istočne Evrope. Može se reći da Evropska unija nije imala razrađenu dugoročnu strategiju za zemlje zapadnog Balkana, već su ovim zemljama sredstva dodeljivana *ad hoc* i to u mnogo manjim iznosima nego ostalim zemljama u tranziciji koje su njene članice. Sve to je uticalo na znatno niži nivo razvijenosti institucionalnog okruženja i fizičke infrastrukture i znatno nestabilnije makroekonomsko okruženje u ovom regionu.

Teorijski okvir i pregled literature

Institucionalni kvalitet se u ekonomskim istraživanjima prepoznaje kao jedan od ključnih faktora ekonomskog rasta. Teorijski pristupi institucionalne ekonomije (North, 1990; Acemoglu & Robinson, 2012) ukazuju da ekonomski razvoj ne zavisi samo od raspoloživih resursa i kapitala, već i od pravila igre – odnosno institucija koje oblikuju ekonomske tokove, smanjuju neizvesnosti i omogućavaju efikasnu alokaciju resursa.

Institucije kao determinanta ekonomskog rasta

Institucije predstavljaju ključni faktor u oblikovanju ekonomskih performansi zemalja, jer definišu pravila igre koja utiču na ekonomske aktere i njihove odluke o ulaganjima, inovacijama i alokaciji resursa. Kvalitet institucija, uključujući vladavinu prava, efikasnost javne uprave i zaštitu vlasničkih prava, neraskidivo je povezan sa održivim ekonomskim razvojem. Prema istraživanju o kvalitetu institucija i ekonomskom rastu, zemlje sa snažnim institucionalnim okvirom postižu stabilniji i dinamičniji ekonomski rast u poređenju sa onima sa slabijim institucionalnim kapacitetima (Tomizawa, et al., 2020).

Pored toga, istraživanja pokazuju da institucionalne promene igraju ključnu ulogu u privrednom razvoju zemalja u tranziciji, kao što je slučaj sa državama Zapadnog Balkana. Studija o institucionalnim tranzicijama Z. Balkan ističe da je jačanje pravne sigurnosti, smanjenje birokratskih prepreka i usklađivanje sa evropskim standardima neophodno za povećanje ekonomske konkurentnosti i privlačenje stranih investicija (Filipovic, 2006). Ovi procesi omogućavaju efikasniju distribuciju resursa i doprinose dugoročnom ekonomskom rastu.

Slični nalazi potvrđeni su u radu koji analizira institucije kao determinantu rasta u zemljama Evropske unije. Istraživanje naglašava da su nove članice EU (EU13) ostvarile značajniji ekonomski napredak nakon sprovođenja reformi koje su podrazumevale jačanje nezavisnosti sudstva, transparentnosti javnih politika i zaštite imovinskih prava. Ovi

faktori su omogućili bržu konvergenciju prema razvijenijim ekonomijama i postavili temelje za stabilan rast (Buterin, et al., 2018).

Prema radu Süreyya Kovacı (2022), institucije igraju ključnu ulogu u smanjenju transakcionih troškova, osiguravanju prava vlasništva i podsticanju investicija. Model prikazan u njenom istraživanju pokazuje kako formalne i neformalne institucije utiču na investicione tokove i ukupnu produktivnost faktora (TFP), čime direktno doprinose dugoročnom ekonomskom rastu.

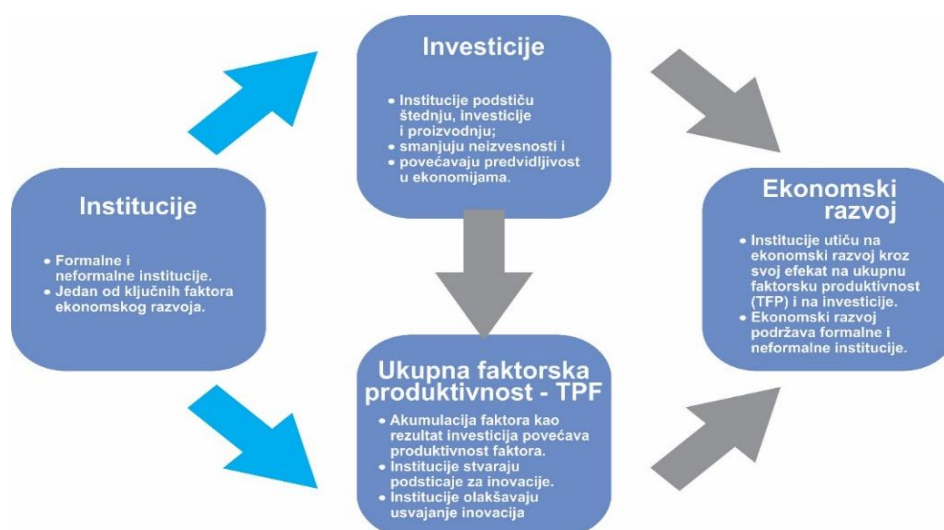
Kovacı (2022) dokazuje pozitivnu vezu između institucionalnog kvaliteta i investicija kroz analizu panel podataka za 90 zemalja u periodu od 1992. do 2010. godine. U njenom istraživanju se navodi da zemlje sa stabilnim pravnim i regulatornim okvirom ostvaruju veće prilive investicija, dok zemlje sa slabim institucijama beleže nižu stopu privlačenja kapitala i višu neizvesnost u poslovnom okruženju.

Osim što utiču na investicije, institucije imaju presudnu ulogu u podsticanju tehnoloških inovacija i efikasnom korišćenju resursa. Ukupna faktorska produktivnost (*eng. Total Factor Productivity, TFP*) meri efikasnost kombinovanja kapitala i rada u privredi, a istraživanje Kovacı (2022) pokazuje da zemlje sa boljim institucionalnim okvirom imaju veći rast produktivnosti jer:

- Olakšavaju tehnološke inovacije,
- Ubrzavaju proces tehnološke difuzije,
- Podstiču preduzetništvo i poslovne inovacije.

Slika 1 ilustruje kako institucije direktno i posredno utiču na ekonomski razvoj kroz investicije i produktivnost.

Slika 1. Efekti institucija na ekonomski razvoj

Izvor: Autori prema Kovaci, 2022.

Iz prikazanog modela možemo izvesti sledeće zaključke:

- Zemlje sa stabilnim institucijama ostvaruju veći priliv investicija.

- Regulatorna sigurnost i efikasna vlast podstiču tehnološke inovacije i rast produktivnosti.
- Institucije nisu samo regulatorni okvir, već ključni pokretač dugoročnog rasta i razvoja.

Kvalitet institucija i održiv ekonomski razvoj

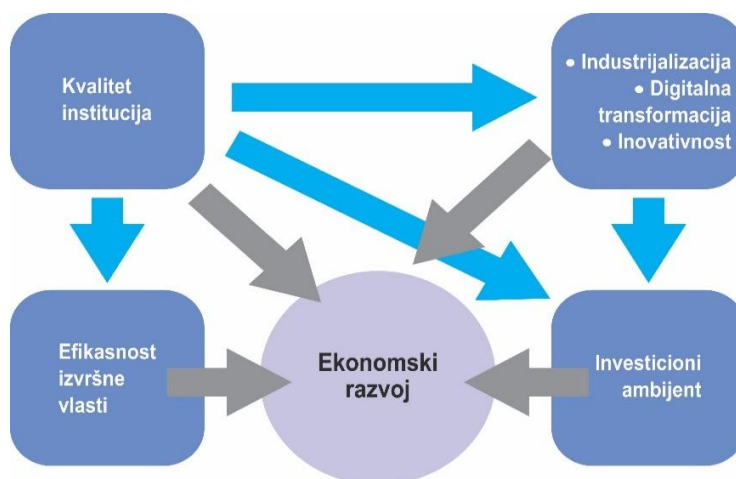
Kvalitet institucija predstavlja jedan od ključnih determinanti održivog ekonomskog razvoja, jer direktno utiče na investicione tokove, pravnu sigurnost i efikasnost tržišnih mehanizama. Acemoglu, Johnson i Robinson (2005) kao i Acemoglu (2010) ističu da su inkluzivne institucije, koje obezbeđuju širok pristup ekonomskim resursima i garantuju zaštitu vlasničkih prava, presudne za dugoročnu ekonomsku stabilnost. Njihovo istraživanje ukazuje na to da zemlje sa snažnim institucionalnim okvirom ostvaruju viši nivo ekonomskog rasta, jer podstiču produktivnost i inovacije. Nasuprot tome, ekstraktivne institucije, koje favorizuju političke i ekonomske elite, stvaraju nejednakost i sprečavaju održiv razvoj.

Istraživanje Siyakiya, Erdoğan & Akay (2023) proširuje analizu, naglašavajući direktnu i posrednu povezanost između institucionalnog kvaliteta i ekonomskog razvoja. Autori ističu da su zemlje sa jačim institucijama sposobnije da privuku investicije, podrže industrijalizaciju i unaprede produktivnost kroz inovacije i digitalnu transformaciju. U tom kontekstu, ističe se da institucije deluju kao katalizator ekonomskog razvoja, jer posredno utiču na:

- Investicioni ambijent,
- Efikasnost izvršne vlasti,
- Proces industrijalizacije.

Bez stabilnih i efikasnih institucija, industrijski rast i investicije ne mogu dugoročno doprineti održivom ekonomskom razvoju.

Slika 2. Kvalitet institucija kao ključni kanal ekonomskog razvoja – jedan mogući pogled

Izvor: Autori prema Siyakiya, Erdoğan, & Akay, 2023

Slika 2 prikazuje kako kvalitet institucija omogućava stabilnost ekonomskog sistema i podstiče ključne faktore razvoja.

Zaključci ovog istraživanja potvrđuju da:

- Države koje ulažu u jačanje institucija ostvaruju dugoročniji ekonomski rast,
- Stabilan regulatorni okvir povećava sigurnost investitora i podstiče industrijalizaciju,
- Uslovi za održiv ekonomski razvoj su bolji u zemljama sa visokom institucionalnom efikasnošću.

Evropske integracije i institucionalne reforme

Institucionalne reforme predstavljaju ključni segment evropskih integracija, jer omogućavaju prilagođavanje pravnih i ekonomskih okvira zemalja kandidatkinja standardima Evropske unije.

Rodrik, Subramanian i Trebbi (2004) ističu da su institucionalne reforme sprovedene u procesu pridruživanja Evropskoj uniji bile presudne za ekonomski rast novih članica. Njihova analiza pokazuje da su zemlje koje su usvojile evropske regulatorne standarde ostvarile bolji pristup tržištima i povećale investicionu atraktivnost. Slično tome, Schönfelder & Wagner (2016) ukazuju na to da su pravila igre definisana kroz evropske integracije ključna za dugoročnu institucionalnu stabilnost i ekonomski napredak.

Jedan od ključnih aspekata istraživanja jeste uloga institucionalnih reformi u procesu evropskih integracija. Tokom poslednjih nekoliko decenija, Evropska unija je kroz proces proširenja značajno unapredila institucionalne standarde u novim članicama, što je dovelo do:

- Povećane političke i regulatorne stabilnosti,
- Pобољшanja antikorupcijskih mehanizama,
- Veće transparentnosti javne uprave.

Studije su pokazale da su zemlje koje su se pridružile EU nakon 2004. godine, poput Poljske, Slovačke i Estonije, ostvarile brži privredni rast upravo zahvaljujući institucionalnim reformama sprovedenim u procesu pridruživanja. Nasuprot tome, zemlje Zapadnog Balkana, koje su još uvek u fazi evropskih integracija, i dalje se suočavaju sa ozbiljnim institucionalnim izazovima, poput:

- Visokog nivoa korupcije i političke nestabilnosti,
- Slabe nezavisnosti pravosuđa,
- Ograničenog sprovođenja regulatornih reformi.

Slika 3 prikazuje Novi plan rasta za Zapadni Balkan, koji je inicijativa Evropske komisije usmerena na ekonomsko približavanje regiona EU. Plan se zasniva na četiri ključna stuba:

1. Produbljivanje regionalne ekonomske integracije unutar Zapadnog Balkana,
2. Približavanje regiona EU jedinstvenom tržištu, omogućavajući slobodan protok robe, usluga i radnika,
3. Ubrzanje ključnih insitucionalnih reformi, uključujući privlačenje stranih investicija,
4. Povećano finansiranje pristupnog procesa uslovljenih sprovođenjem institucionalnih reformi.

Slika 3. Novi plan rasta za Zapadni Balkan

Izvor: Autori prema Balkan Innovation. (n.d.)

Plan takođe podržava inovacije, tehnološki razvoj i zelenu tranziciju. Evropska komisija očekuje da ove mere pomognu ekonomskom rastu i stabilnosti regiona.

Empirijska istraživanja potvrđuju da poboljšanje institucionalnog okvira predstavlja najvažniji preduslov za dugoročni ekonomski rast i konvergenciju sa EU.

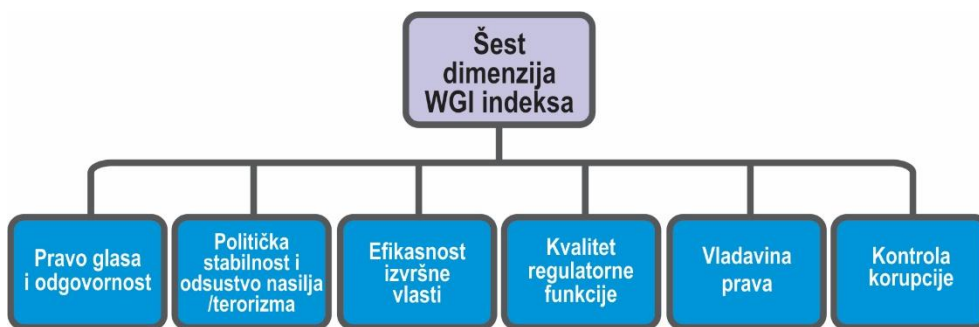
Metodološki pristup istraživanju

Istraživački postupak u okviru ovog rada realizovan je kroz četiri uzastopne etape koje zajedno čine celovit metodološki okvir:

- Pregled teorijskih modela i izvora podataka – U početnoj fazi sprovedena je analiza relevantnih teorijskih okvira i referentnih izvora, s ciljem identifikacije ključnih faktora koji određuju kvalitet institucija.
- Obrada i organizacija podataka – Prikupljeni su podaci iz baze Worldwide Governance Indicators (WGI) Svetske banke, koji su zatim sistematski filtrirani i strukturirani prema vremenskoj i prostornoj dimenziji posmatranih zemalja.
- Konstrukcija indikatora institucionalnog kvaliteta i konceptualnog modela – Formirana je agregatna mera koja reprezentuje nacionalni nivo institucionalnog kvaliteta, a istovremeno je razvijen idejni model koji povezuje ovu meru sa nivoom ekonomske razvijenosti.
- Primena kvantitativnih metoda – U završnoj fazi korišćene su statističke i ekonometrijske tehnike (korelaciona i regresiona analiza) kako bi se kvantifikovao uticaj institucionalnog kvaliteta na ekonomski rast u državama Evropske unije i Zapadnog Balkana.

Pregled teorijskih modela i izvora podataka

Institucije se predstavljaju putem pokazatelja Worldwide Governance Indicators, koji se sastoje od šest dimenzija (Slika 4).

Slika 4. Šest dimenzija WGI

Izvor: Autori prema WGI project, n.d.

Worldwide Governance Indicators (WGI) predstavljaju skup kompozitnih pokazatelja koje je razvila Svetska banka u cilju praćenja kvaliteta upravljanja u više od 200 zemalja za period od 1996. do 2023. godine. WGI se sastoji od šest dimenzija koje zajedno obuhvataju ključne aspekte institucionalnog kvaliteta. Ovi pokazatelji se formiraju agregacijom preko 30 izvora podataka, uključujući ankete preduzeća i građana, mišljenja eksperata, te informacije iz međunarodnih organizacija, istraživačkih instituta i nevladinog sektora.

Šest dimenzija WGI indeksa su:

1. Pravo glasa i odgovornost – meri u kojoj meri građani mogu učestvovati u izboru vlasti i da li postoji sloboda izražavanja, medija i udruživanja.
2. Politička stabilnost i odsustvo nasilja/terorizma – ocenjuje verovatnoću politički motivisanog nasilja, nestabilnosti ili terorizma.
3. Efikasnost izvršne vlasti – pokazuje sposobnost vlade da sprovodi politike, obezbedi kvalitetne javne usluge i da radi nezavisno od političkog pritiska.
4. Kvalitet regulatorne funkcije – ocenjuje kapacitet vlade da formuliše i primenjuje regulative koje podstiču privatni sektor i tržišne aktivnosti.
5. Vladavina prava – meri poverenje u pravni sistem, sprovođenje zakona, zaštitu imovine i ugovornih odnosa.
6. Kontrola korupcije – ocenjuje u kojoj meri se javna vlast koristi za privatnu korist, uključujući zloupotrebu položaja i "zarobljavanje države".

Agregatna vrednost WGI pokazatelja predstavlja prosečan institucionalni kvalitet određene zemlje, koji se koristi u istraživanjima kao pouzdan indikator u analizama veza između institucija i ekonomskog razvoja. Statistička metoda kojom se formiraju indeksi omogućava da se različitim izvorima dodeli težina u skladu sa njihovom pouzdanošću, dok se za svaku ocenu izračunava i standardna greška.

WGI podaci se godišnje ažuriraju i javno su dostupni, omogućavajući uporednu analizu zemalja i praćenje institucionalnog napretka kroz vreme. U okviru ovog istraživanja, WGI predstavlja centralnu meru za procenu uticaja institucija na ekonomski rast u zemljama Evropske unije i Zapadnog Balkana u periodu od 1996 do 2023. godine, koristeći agregatnu vrednost kao objašnjavajuću varijablu u regresionoj analizi.

Obrada i organizacija podataka

Svi podaci posmatranih evropskih zemalja su preuzeti iz baze podataka Svetske banke. Podaci obuhvataju šest dimenzija WGI, njihov prosek kao agregatnu vrednost, kao i GDP per capita PPP (izražen u konstantnim internacionalnim dolarima od 2021. godine).

Zemlje Evropske unije su podeljene u dve grupe, uz dodatnu treću grupu zemalja Zapadnog Balkana:

1. EU15 – ekonomski najrazvijenije zemlje Evrope
 - Osnivači EU: Francuska, Nemačka, Italija, Belgija, Holandija, Luksemburg.
 - Članice prvog proširenja (1973): Velika Britanija (do 2020), Danska, Irska.
 - Članica drugog proširenja (1981): Grčka.
 - Članice trećeg proširenja (1986): Španija, Portugal.
 - Članice četvrtog proširenja (1995): Austrija, Finska, Švedska.
2. EU13 - Nove članice EU (2004–2013)
 - Peto proširenje (2004): Mađarska, Slovačka, Poljska, Letonija, Kipar, Litvanija, Češka, Slovenija, Estonija, Malta.
 - Šesto proširenje (2007): Bugarska, Rumunija.
 - Sedmo proširenje (2013): Hrvatska.
3. WB5 - Zemlje Zapadnog Balkana (kandidati za EU)
 - Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Severna Makedonija, Srbija.

Podaci su dati u obliku vremenske serije za period od 1996. zaključno do 2023. godine (Tabela 1).

Tabela 1. Prosečne vrednosti WGI i GDP pc analiziranih grupa zemalja u posmatranom periodu

Grupa	EU15		EU13		WB5	
Godina	Prosek WGI	GDP pc PPP*	Prosek WGI	GDP pc PPP*	Prosek WGI	GDP pc PPP*
1996.	90,19	44.293	69,19	18.986	30,50	7.637
1998.	89,90	47.616	69,16	20.343	29,16	10.050
2000.	90,20	51.658	69,21	21.939	31,21	10.364
2002.	90,25	52.590	72,18	22.786	37,50	10.606
2003.	88,62	53.262	72,71	23.815	37,95	11.004
2004.	88,47	53.748	71,70	24.940	40,82	11.393
2005.	88,51	55.132	71,51	26.263	39,72	12.047
2006.	88,31	56.019	72,67	27.774	41,37	12.679
2007.	88,40	57.747	72,88	29.602	42,83	13.476
2008.	87,95	59.537	73,36	31.548	46,64	14.450
2009.	87,04	58.988	72,75	32.315	47,90	15.419
2010.	87,00	56.088	73,35	30.104	47,29	15.144
2011.	86,85	56.922	72,98	30.606	46,88	15.600
2012.	86,48	57.229	72,86	31.429	47,98	15.980
2013.	86,72	56.501	72,91	31.726	48,71	15.933
2014.	86,19	56.461	73,53	31.993	52,95	16.346
2015.	85,67	57.215	72,73	32.942	49,75	16.619
2016.	85,24	58.829	72,54	34.303	48,56	17.191
2017.	85,27	59.738	72,82	35.415	48,69	17.787
2018.	85,26	61.023	72,03	37.376	47,79	18.403

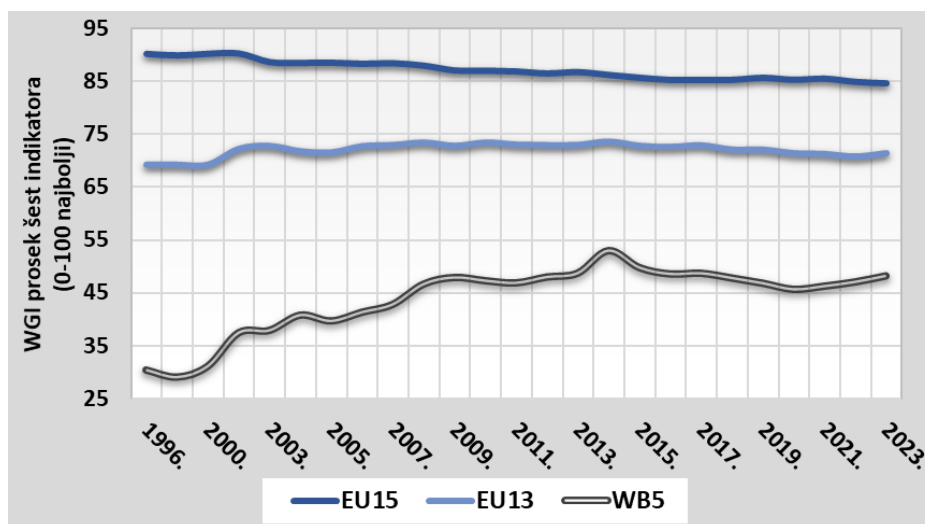
Grupa	EU15		EU13		WB5	
Godina	Prosek WGI	GDP pc PPP*	Prosek WGI	GDP pc PPP*	Prosek WGI	GDP pc PPP*
2019.	85,65	61.988	72,01	39.054	46,81	19.255
2020.	85,27	63.002	71,35	40.357	45,67	20.070
2021.	85,48	60.292	71,20	38.834	46,26	18.999
2022.	84,88	64.476	70,73	42.125	47,06	20.788
2023.	84,60	66.360	71,36	43.500	48,19	21.892

* konstantni internacionalni \$ iz 2021.

Izvor: World Development Indicators. (n.d.)

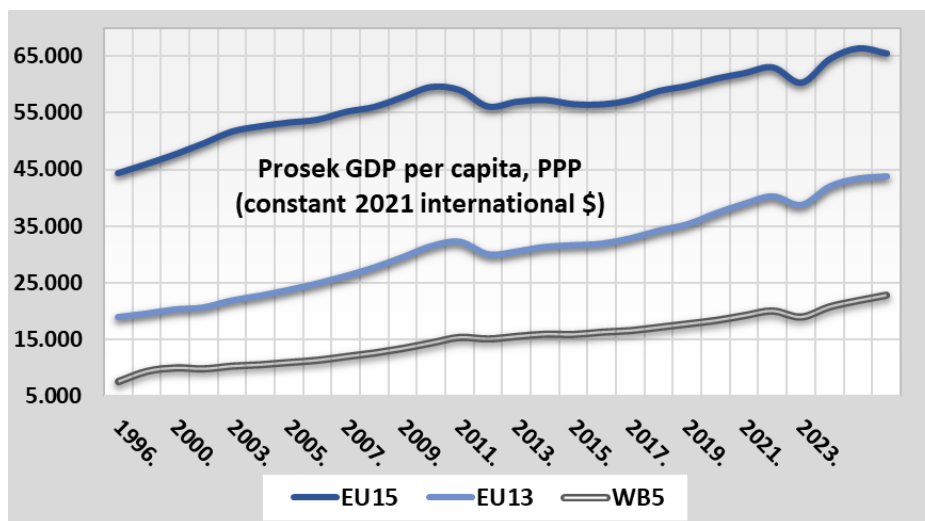
Kretanja prikazana u tabeli dodatno su ilustrovana graphicima (Slike 5 i 6) koji prikazuju prosečne vrednosti BDP-a po glavi stanovnika i indeksa upravljanja (WGI) za zemlje EU15, EU13 i WB5 u periodu od 1996. do 2023. godine.

Slika 5. Prosečne vrednosti indeksa upravljanja (WGI) za EU15, EU13 i WB5 (1996–2023)

Izvor: Autori prema WGI project, n.d.

Slika 6: Prosečan BDP po glavi stanovnika (USD) za EU15, EU13 i WB5 (1996–2023)

Izvor: Autori prema WGI project, n.d.

EU15 zemlje zadržavaju visoke vrednosti WGI indeksa tokom celog perioda, što ukazuje na stabilne institucije i dobru upravu. EU13 pokazuje poboljšanja, naročito nakon ulaska u EU, ali i dalje zaostaje za EU15. WB5 zemlje beleže najniže vrednosti, uz spore i neujednačene pomake, što ukazuje na izazove u oblasti vladavine prava, kontrole korupcije i efikasnosti institucija.

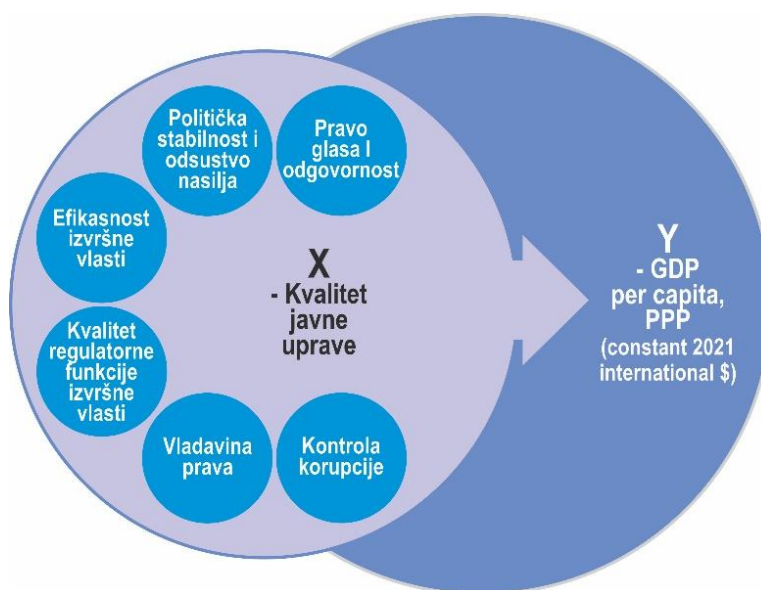
Zemlje EU15 konstantno beleže najviši BDP po glavi stanovnika tokom celog posmatranog perioda, uz stabilan rast. EU13 pokazuje brži relativni rast, naročito posle 2004. godine kada su mnoge od ovih zemalja pristupile Evropskoj uniji. WB5 region zaostaje u apsolutnim vrednostima, ali pokazuje postepeni rast, posebno posle 2000-ih, uz izraženije oscilacije.

Dizajniranje idejnog modela uticaja

Na Slici 7 prikazan je predloženi model uticaja kvaliteta institucija na ekonomski razvoj. U ovom modelu egzogena varijabla X je definisana kao agregatna mera dimenzija kvaliteta institucija, dok je zavisna (endogena) varijabla Y reprezentovana veličinom BDP per capita PPP.

Predloženi model omogućava analizu dugoročnog uticaja institucionalnih faktora na ekonomski rast, pri čemu se posebna pažnja posvećuje razlikama između grupa zemalja i potencijalnim efektima reformi u regionu Zapadnog Balkana.

Slika 7: Model uticaja

Izvor: Autori.

Na osnovu prethodnih analiza i postavljenog početnog idejnog modela uticaja kvaliteta institucija na ekonomsku razvijenost, postavljena je osnovna hipoteza o sinergijskom efektu determinanti kvaliteta institucija:

H1: Poboljšanje institucionalnog kvaliteta pozitivno utiče na ekonomski rast.

Pored osnovne hipoteze, zbog heterogenosti posmatrane populacije, postavljene su pomoćne hipoteze, koje treba da ukažu na specifične razliku u intenzitetu i

signifikantnosti uticaja kvaliteta institucija na ekonomski rast kod svake od posmatranih grupa zemalja:

H2: Efekat institucionalnih reformi je snažniji u zemljama koje su se pridružile EU nakon 2004. godine (EU 13) u odnosu na starije članice (EU 15).

H3: Zemlje Zapadnog Balkana (WB 5) imaju najveći potencijal za ekonomski rast kroz unapređenje institucionalnog okvira.

Primena statističkih alata

Rezultati istraživanja

Na osnovu postavljenog modela uticaja koji je prikazan na slici 5, sprovedena je regresiona analiza (linearnog i eksponencijalnog oblika). Rezultati sprovedene regresione analize su prikazani u Tabelama 2 i 3.

Tabela 2. Sumarna statistika linearne regresione analize za sve pomatrane zemlje kao i za tri posmatrane grupe zemalja

Grupe zemalja	EU28+WB5	(1) EU15	(2) EU13	(3) WB5
Varijable	GDPpc kao zavisna varijabla: y			
WGIAverage kao x	941,5*** (30,73)	1.064*** (102,8)	498,6*** (46,88)	374,2*** (35,91)
Constant	-29.076*** (2,356)	-35.157*** (9,015)	-3.844 (3,404)	-719,3 (1,610)
Observations	825	375	325	125
R-squared	0,533	0,223	0,259	0,469
Adjusted R-squared	0,532	0,221	0,257	0,465
F Statistic (df = 1; 823/373/323/123)	938,55	107,16	113,09	108,57
*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1; Standardna greška u zagrada				

Izvor: Autori

Tabela 3. Sumarna statistika eksponencijalne regresione analize za sve pomatrane zemlje kao i za tri posmatrane grupe zemalja

Grupe zemalja	EU28+WB5	(1) EU15	(2) EU13	(3) WB5
Varijable	ln(GDPpc) kao zavisna varijabla: y			
WGIAverage kao x	0,0272*** (0,000568)	0,0180*** (0,00136)	0,0174*** (0,00158)	0,0271*** (0,00256)
Constant	8,452*** (0,0436)	9,339*** (0,120)	9,074*** (0,115)	8,414*** (0,115)
Observations	825	375	325	125
R-squared	0,736	0,318	0,273	0,477
Adjusted R-squared	0,735	0,317	0,271	0,473
F Statistic (df = 1; 823/373/323/123)	2.290,30	174,24	121,09	112,18
*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1; Standardna greška u zagrada				

Izvor: Autori

Na osnovu grafikona na Slici 8 koji sadrži rezultate linearne i eksponencijalne regresije za sve posmatrane zemlje (EU15, EU13 i pet zemalja Zapadnog Balkana - WB5) u periodu 1996–2023, možemo sprovesti detaljnu analizu i doneti zaključak o hipotezi H1.

Statističkom obradom podataka, u okviru ovog istraživanja, dobijene su sledeće zavisnosti kojima ispituje hipotezu 1:

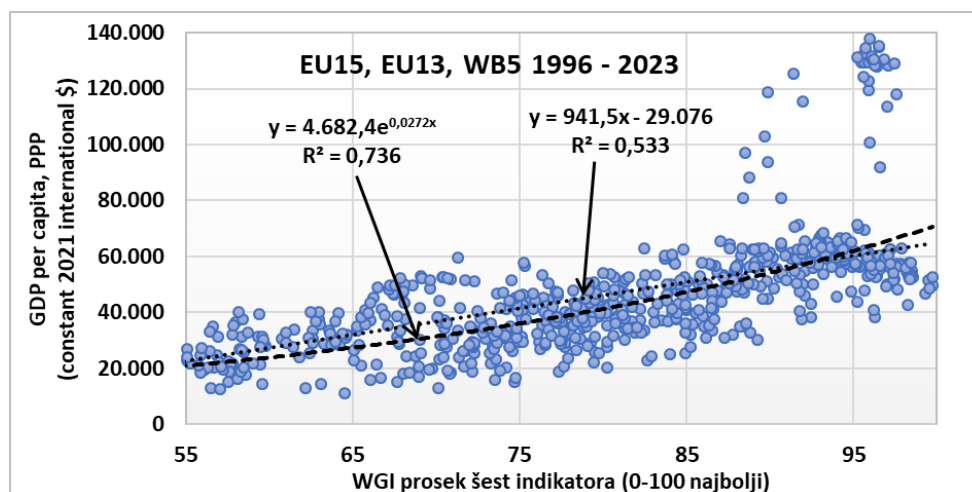
Linearni model: $y=941,5 \cdot x - 29.076$; $R^2=0,53$

- Tumačenje: Sa svakim povećanjem institucionalnog kvaliteta za 1 indeksni poen, BDP po glavi stanovnika raste u proseku za 941,5 međunarodnih dolara.
- Koeficijent determinacije ($R^2 = 0,53$) pokazuje da oko 53% varijacije u BDP-u po glavi stanovnika može biti objašnjeno institucionalnim kvalitetom prema linearnom modelu.

Ekspencijalni model: $y=4.682,4 \cdot e^{0,0272x}$; $R^2=0,74$

- Tumačenje: Ovaj model implicira brži rast BDP-a po glavi stanovnika u zemljama sa višim institucionalnim kvalitetom — učinak nije linearan, već raste ubrzano.
- Koeficijent determinacije ($R^2 = 0,74$) je značajno veći nego kod linearnog modela, što sugeriše da ekspencijalni model bolje objašnjava podatke.

Slika 8. Zavisnost BDP pc PPP (Y) od nivoa razvijenosti institucija WGI (X) – sve posmatrane zemlje

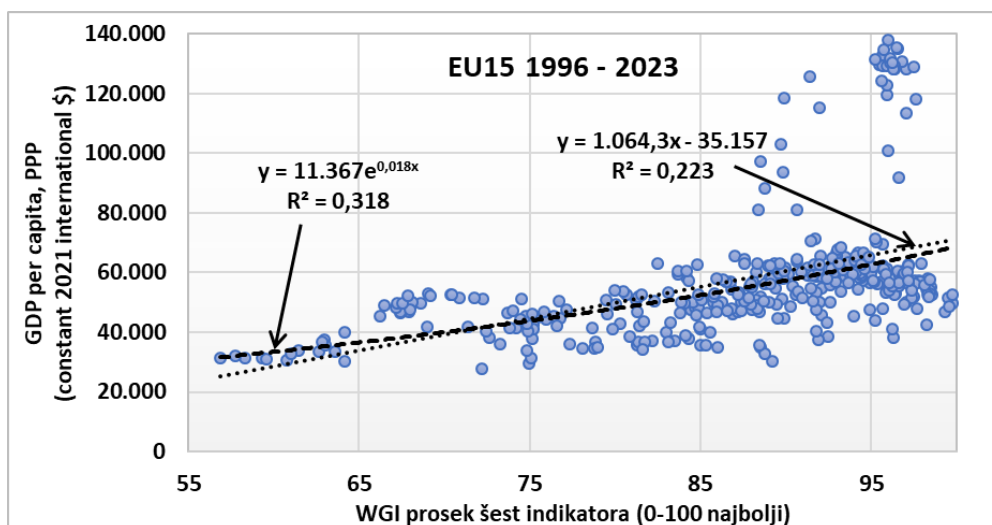
Izvor: Autori.

Hipoteza H1 se prihvata: Na osnovu oba modela, a naročito ekspencijalnog sa $R^2 = 0,74$, jasno je da postoji statistički značajna i pozitivna veza između kvaliteta institucija i ekonomskog rasta.

- Veća prosečna vrednost WGI indikatora povezana je sa višim nivoima BDP-a po glavi stanovnika.
- Ekspencijalni model dodatno ukazuje na to da zemlje s visokim institucionalnim kvalitetom ostvaruju neproporcionalno veći ekonomski rast, što je u skladu s teorijom o efektima institucionalnog praga.

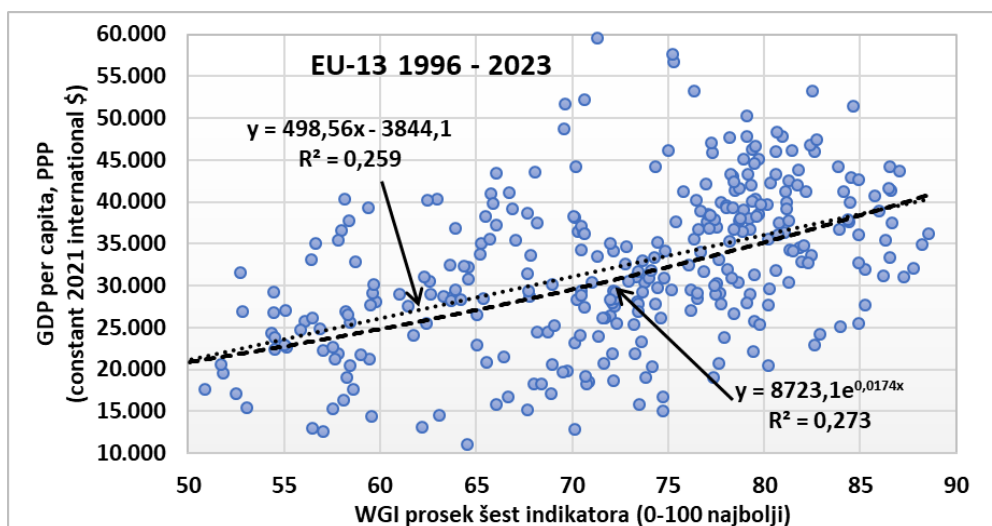
Na osnovu prikazanih regresionih modela (Slika 9 i 10) za dve grupe zemalja Evropske unije – EU15 (tradicionalne tržišne ekonomije) i EU13 (zemlje koje su se pridružile EU nakon 2004, većinom posttranzicijske ekonomije), možemo analizirati uticaj prosečnog institucionalnog kvaliteta (WGI) na ekonomski rast (BDP po glavi stanovnika, PPP) u periodu 1996–2023 i doneti zaključak o hipotezi H2.

Slika 9. Zavisnost BDP pc PPP (Y) od nivoa razvijenosti institucija WGI (X) –EU15

Izvor: Autori.

Slika 10. Zavisnost BDP pc PPP (Y) od nivoa razvijenosti institucija WGI (X) –EU13

Izvor: Autori.

Statističkom obradom podataka dobijene su sledeće zavisnosti kojima ispitujemo hipotezu 2:

EU 15 - Linearni model: $y = 1.064,3x - 35.157$; $R^2 = 0,22$

EU 15 - Eksponecijalni model: $y = 11.367 * e^{0,018x}$; $R^2 = 0,32$

- Tumačenje: Veza između WGI i BDP-a postoji ali je umerena,
- Samo 22–32% varijacije u BDP-u po glavi stanovnika može se objasniti institucionalnim kvalitetom,

EU 13 - Linearni model: $y = 498,6x - 3.844,1$; $R^2 = 0,26$

EU 13 - Eksponecijalni model: $y = 8.723,1 * e^{0,0174x}$; $R^2 = 0,27$

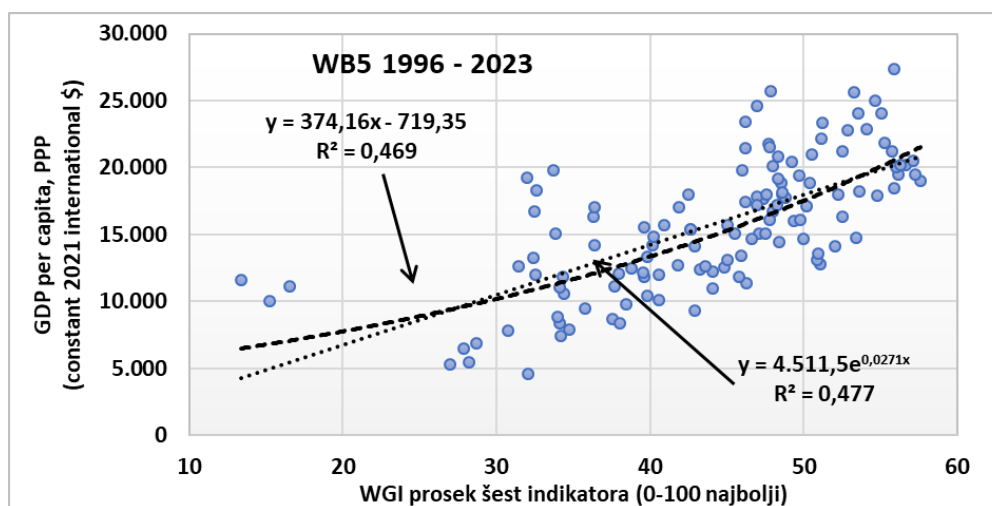
- Tumačenje: Iako su nivoi BDP-a niži, jačina veze između WGI i BDP-a je relativno veća nego u EU15 (po R^2 vrednosti kod linearnog modela).

- Međutim eksponencijalni model ima veći R^2 nego linearni, što ukazuje na ubrzani efekat rasta kada institucionalni kvalitet raste.

Hipoteza H2 se prihvata: EU13 zemlje imaju veći potencijal za institucionalni napredak, što se ogleda u značajnijem efektu na BDP. EU15 zemlje već imaju stabilne i visoko rangirane institucije, pa dodatna poboljšanja imaju slabiji marginalni efekat. Efekat institucionalnih reformi na ekonomski rast je relativno snažniji u zemljama EU13, jer one beleže brži rast kada poboljšaju institucionalne pokazatelje. To potvrđuju i regresioni nagibi, kao i proces konvergencije prema višim institucionalnim standardima.

Na osnovu regresione analize prikazane na grafikonu (Slika 11) za zemlje Zapadnog Balkana (WB5: Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Severna Makedonija i Srbija) u periodu 1996–2023, moguće je proceniti snagu veze između institucionalnog kvaliteta (WGI prosek) i ekonomskog rasta (BDP po glavi stanovnika, PPP), te doneti zaključak o hipotezi H3.

Slika 11. Zavisnost BDP po PPP (Y) od nivoa razvijenosti institucija WGI (X) za zemlje Z. Balkana

Izvor: Autori.

Linearni model: $y = 374,16 \cdot x - 719,4$; $R^2 = 0,47$

- Tumačenje: Svako povećanje prosečne vrednosti WGI indikatora za 1 poen povezano je sa povećanjem BDP-a po glavi stanovnika za približno 374 međunarodna dolara.
- Oko 47% varijacije u ekonomskom rastu objašnjeno je institucionalnim kvalitetom.
- Eksponencijalni model: $y = 4.511,5 \cdot e^{0,0271x}$; $R^2 = 0,48$
- Tumačenje: Eksponencijalni oblik ukazuje na to da se efekti institucionalnih poboljšanja intenziviraju kod viših nivoa WGI, tj. poboljšanja imaju ubrzan efekat na ekonomski rast.
- Model daje nešto viši R^2 od linearnog modela, što potvrđuje jaču nelinearnu vezu između kvaliteta institucija i BDP-a.

Hipoteza H3 se prihvata: Oba modela potvrđuju značajnu pozitivnu vezu između institucionalnog kvaliteta i ekonomskog rasta. R^2 vrednosti su visoke u poređenju sa modelima za EU15 i EU13, što implicira da institucionalne promene imaju izraženiji

efekat upravo u zemljama WB5, koje kreću sa nižeg institucionalnog nivoa. Eksponencijalni model dodatno naglašava da marginalni efekti institucionalnih reformi rastu sa svakim dodatnim poboljšanjem, što je posebno važno za zemlje koje još nisu dostigle institucionalnu zrelost EU članica.

Zemlje WB5 se nalaze u fazi gde i manja institucionalna poboljšanja mogu doneti relativno velike dobitke u ekonomskom razvoju – što potvrđuje tezu o “najvećem potencijalu” za rast putem institucionalnih reformi.

Zaključna razmatranja

Sprovedena analiza jasno potvrđuje da institucionalni kvalitet predstavlja ključnu determinantu ekonomskog rasta u zemljama Evropske unije i Zapadnog Balkana u periodu 1996–2023. godine. Rezultati regresione analize (i linearne i eksponencijalne) pokazuju da postoji statistički značajna i pozitivna veza između agregatne vrednosti WGI pokazatelja i visine BDP-a po glavi stanovnika.

Najveći efekti institucionalnog unapređenja uočeni su u zemljama koje su prošle kroz intenzivne reformske procese u okviru priprema za članstvo u EU, posebno u grupi EU13. To potvrđuje hipotezu H2, prema kojoj je uticaj reformi jači u novim članicama, koje su u relativno kratkom vremenskom periodu uspele da ojačaju vladavinu prava, unaprede regulatorni okvir i poboljšaju javnu upravu.

U zemljama Zapadnog Balkana, koje su još uvek kandidati za članstvo u EU, efekti institucionalnog poboljšanja su najsnažnije izraženi u smislu potencijala za budući rast, što potvrđuje i prihvatanje hipoteze H3. Iako institucionalni kvalitet u ovim zemljama i dalje zaostaje za EU prosekom, čak i manja poboljšanja mogu imati značajan efekat na privredni razvoj, posebno u segmentima poput kontrole korupcije i političke stabilnosti.

Zemlje EU15, kao najrazvijenije članice, imaju visoko razvijene institucije, ali je marginalni doprinos daljeg poboljšanja institucija manji. Ipak, i u njima se pokazuje da očuvanje institucionalnog integriteta ima važnu ulogu u održavanju visokog nivoa ekonomskog razvoja.

Na osnovu rezultata, može se zaključiti da su institucionalne reforme jedan od najefikasnijih alata za podsticanje dugoročnog ekonomskog rasta, posebno u državama u tranziciji i zemljama kandidatima za EU članstvo. Evropske integracije, kroz proces usklađivanja sa pravnim tekovinama EU, pružaju snažan okvir i podsticaj za reforme, čime se doprinosi ekonomskom približavanju manje razvijenih zemalja standardima EU.

Za buduća istraživanja preporučuje se detaljnija analiza pojedinačnih dimenzija WGI indikatora, kao i ispitivanje uloge dodatnih varijabli (npr. investicije, obrazovanje, inovacije) koje posreduju između institucija i rasta. Takođe, vredno je razmotriti dugoročne učinke političke stabilnosti i digitalne transformacije u funkciji institucionalnog jačanja i razvoja.

Reference

1. Acemoglu, D. (2010). Growth and institutions. In *Economic growth* (pp. 107-115). London: Palgrave Macmillan UK.
2. Acemoglu, D., Johnson, S., & Robinson, J. A. (2005). Institutions as a fundamental cause of long-run growth. *Handbook of economic growth*, 1, 385-472.
3. Balkan Innovation. (n.d.). A pre-accelerator for the western balkans to be developed. <https://www.balkaninnovation.com/news/167/a-pre-accelerator-for-the-western-balkans-to-be-developed>
4. Buterin, V., Olgić Draženović, B., & Jakovac, P. (2018). Institucije kao determinanta ekonomskog rasta—Primjer Hrvatske i odabranih članica EUa. *Zbornik Veleučilišta u Rijeci*, 6(1), 217-234.
5. Filipovic, M., (2006), Importance of institutional development for western Balkan countries, 46th *European congress of the Regional Science Association 'Enlargement, Southern Europe and Mediterranean'*, p. 1-11.
6. Kovaci, S. (2022). The empirical analysis of the role of institutions in the economic development. *Economic and financial analysis of global and national developments*, 227-245.
7. North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge university press.
8. Rodrik, D., Subramanian, A., & Trebbi, F. (2004). Institutions rule: the primacy of institutions over geography and integration in economic development. *Journal of economic growth*, 9, 131-165.
9. Schönfelder, N., & Wagner, H. (2016). Impact of European integration on institutional development. *Journal of Economic Integration*, 472-530.
10. Siyakiya, P., Erdoğan, M. M., & Akay, E. Ç. (2023). Impact of industrialisation on economic development in selected African and Asian economies: the role of institutional quality and investment climate. *SN Business & Economics*, 3(12), 211.
11. Tomizawa, A., Zhao, L., Bassellier, G., & Ahlstrom, D. (2020). Economic growth, innovation, institutions, and the Great Enrichment. *Asia Pacific Journal of Management*, 37, 7-31.
12. WGI project. (n.d.). The Worldwide Governance Indicators. Retrieved Mart 11, 2025, from <http://info.worldbank.org/governance/wgi/#home>. World Bank.

INSTITUTIONAL QUALITY AND ECONOMIC GROWTH IN THE EUROPEAN UNION AND WESTERN BALKAN COUNTRIES

Abstract: Institutional quality represents a key factor of economic growth and European integration. This study empirically analyzes the impact of institutional quality on economic growth in the European Union (EU) member states and Western Balkan countries in the period 1996–2023, using data from the Worldwide Governance Indicators (WGI) database of the World Bank. The analysis encompasses 27 EU member states, including those that joined during the enlargement in 2004, 2007, and 2013, as well as the United Kingdom, which exited the EU in 2020. Additionally, the study incorporates Western Balkan countries – Albania, Bosnia and Herzegovina, Montenegro, North Macedonia, and Serbia – which are at various stages of the European integration process. The methodological framework is based on linear and exponential regression analysis, examining the interdependence between institutional factors and GDP per capita growth. The findings indicate that improvements in institutional quality significantly contribute to economic growth, with the strongest effects observed in countries that have implemented extensive institutional reforms as part of their EU accession preparations. While the positive impact of institutional quality is also evident in the most developed EU member states, it is particularly pronounced in countries that joined after 2004. The greatest potential for economic growth through the improvement of institutional quality has been identified in the countries of the Western Balkans, where reforms still play a key role in the process of European integration.

Keywords: institutional quality, economic growth, European Union, EU enlargement, candidate countries, Western Balkans.